

Szerzetesi iskoladrámák világa

Színpadok templomtól tópartig...

A Sceni-Tech 2016 kiállítás egyik látványossága volt az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet gyűjteményében őrzött soproni jezsuita iskola színházi terveiből rendezett tárlat. Mindeközben a miskolci Fráter György Katolikus Gimnázium diákjai a minorita iskoladrámák világát idézték meg a Kincses Názó bált rendez c. előadásukkal. Ezek apropóján kérdeztük Kilián Istvánt, a magyarországi iskoladrámák kutatóját a barokk kor kollégiumi színházainak szcenikájáról.

Konkrét előadás-illusztrációk és leírások híján csak feltételezéseink vannak e témáról – tudtuk meg a tanár úrtól, aki maga is a színházi intézetben őrzött, a XVIII. század első évtizedeiből származó soproni jezsuita díszlettervek gyűjteményét említi mint első számú forrást. Rögtön hozzá is téve, hogy azt nem tudjuk, a fantasztikus gyűjtemény anyagával mennyire éltek az egykori színházcsinálók. A tollrajzok, rézmetszetek mintagyűjteménye sokat elárul a korabeli stílusról, az persze nem tudható, hogy milyen mértékben és módon valósulhattak meg. A fennmaradt szövegek inkább csak az előadások helyszínéről, technikai körülményeiről valának. A színháztermekről, azon belül a színpad és a nézőtér arányáról, elhelyezkedéséről nincs sok információ – kevés az olyan utalás, mint például az, hogy a győri gimnáziumban az 1629-es Szent Paulinusról előadott darabhoz szűknek bizonyult a játéktér.

A különböző rendek anyagi helyzete közti különbség nagy színvonalbeli eltéréshez vezetett. A jómódúbb iskolák, így a jezsuita kollégiumok a jelmezeket és a díszleteket Velencéből szereztek be, a szegényebbek helyi mesteremberekkel dolgoztathattak: a kulisszakocsikra szerelt, mindkét oldalon megfestett díszletfalak a barokk színházakra jellemző módon több helyszín megjelenítésére is alkalmasak voltak, akár csak a felső szuffiták. S valószínű, hogy itt is törekedtek a tökéletes térhatás illúziójára. A kulisszaszínházak fából készült gépezeteket használtak, de tudunk machina hydraulica (valószínűleg szökőkút) alkalmazásáról is. A selmeciek színházán olyan gépezetet alkalmaztak, melynek forgatásával húsz színváltozást tudtak megoldani (feltehetően forgatható, háromszögű hasábkokkal – periakta rendszerrel).

Minden bizonnyal befolyásolta a kivitelezést az is, hogy az előadások egyházi ünnepekhez kötődtek-e, vagy főúri rendezvényekhez. S meghatározó volt, hogy az iskolák melyik színpadán zajlott az előadás, ugyanis gyakorinak – a jezsuitáknál szinte általánosnak – mondható, hogy két színházteremmel is rendelkeztek: a „célközönység” létszámának megfelelően volt nyilvános, nagyobb előadóterem, s egy kisebb a zártkörű előadások számára. Gyakori volt az ebédlöbökben

megrendezett színjáték, de van rá példa – többek között az ungvári kollégiumé –, hogy már az építéskor olyan auditóriumot alakítottak ki, ami színházi előadások tartására is alkalmas volt.

Nagyon gyakran tartottak bemutatókat szabadtéren, főleg templomtereken, város széli réteken, már csak azért is, mert több teátrális liturgikus esemény, így például a háromkirály-járás vagy a nagypénteki körmenet eleve a szabadban zajlott. A sárospataki jezsuiták például a karácsonyt, a vízkeresztet rendkívül látványosan ünnepelték. Különleges játszási helyszínnek mondható a győri Rába folyó vagy a felsőtárkányi tó.

Viszonylag sokat tudunk a beszercebányiak 1693-ban tartott játékaik színpadáról, ami a természetes és az épített díszlet vegyítésének is példája: egy nagy hársfa előtt építették fel a színpadot, melynek két szélén hat kaput alakítottak ki. A térhatásra törekedve valószínűleg a kapuk magassága befelé egyre alacsonyabb

lett, s egyre közelebb helyezték azokat. Az első ív tetejére a császári házat szimbolizáló sas került. A kapuk mozgatásával szűkíteni, tágítani is tudták a játéktér.

Jelmezek Velencéből

A jezsuita iskolák előadásai közül a nagyszombatiak emelkedtek ki díszességükkel, gazdagságukkal: az első előadásukat 1617-ben, a templom előtt mutatták be, s a későbbiekben is jellemzőek voltak a kinti előadások, így játszottak a város széli területeken is. Egy 1627-es forrás teatro majoriról, vagyis nagyobb színházról ír, tehát két belső játszóhellyel is rendelkeztek. 1692-ben korszerűsítették a nagytermet új nézőtéri székekkel, valamint „chorus”, vagyis karzat építésével. Pár év múlva a színpad megújításáról, új színpalakról írnak. Ugyanekkor új jelmezek is érkeztek Velencéből.

A pozsonyi jezsuita iskola diákjai egy évtizeddel később, 1628-tól szerveztek előadásokat, itt is jellemzőek voltak a szabadtéri bemutatók a templom előtt vagy az érseki udvarban. A század második felétől lett a játékok helyszíne a Szent Salvator templom, ahol időről időre új színpalakkal, hátsó és oldalsó díszletelemekkel, függönyökkel gazdagították a látványt.

A győri gimnáziumból ugyan 1629-től van adatunk a színelőadások szervezéséről, de sokáig kizárólag a szabadban játszottak, s csak 1685-ben ír a historia domus az ebédlöbökben kialakított novum theatrellumról, vagyis az új kis színpadocskáról.

Az erdélyi jezsuita iskolákban a magyarországiaknál szegényesebb kivitelezésre volt lehetőség. A székelyudvarhelyiek panasza fennmaradt amiatt, hogy nincs elég és megfelelő jelmezük.

A szegényebb ferencesek, minoriták, piaristák valószínűleg próbálták követni a gazdagabb jezsuita színpadtechnika megoldásait, de azt csak jóval szerényebben teheték.

Kilián tanár úr örömmel meséli, hogy vannak fiatalok, akik továbbviszik a kutatást, folyik az újabb szövegek feldolgozása, publikálása. Ezeknek köszönhetően talán újabb szcenikai érdekességekre is fény derül.